

LITTERATUR

BERTIL MALMBERGS DIKTSAMLING

Bertil Malmbergs diktsamling: Dikter vid gränsen (Bonniers), sysslar med höga och magistrala ämnen. I en inledningsdikt säger författaren farväl till den självupptagna lyrik, som är ungdomens och som inte mer kan tända honom:

Mitt armod är detsamma.
Min ångest är sig lik.
Det är bara det att den vägrar
att bli musik.

Det enda som kan locka
min frusna röst till sång
är ej den egna döden
men värdenas undergång.

Denna bekännelse är till sin ena hälft inte alldeles sann. Bertil Malmberg kan fortfarande skriva dikter om sin egen värld och sin egen mänskliga nöd: i hans bok bilda de en särskild avdelning, som väger mycket tungt och spelar en viktig roll i helheten. Men bokens största märklighet ligger ändå i dikter av ett annat slags ingivelse. Med sällsynt planmässighet äro »Dikter vid gränsen» sammanfogade till en väldig symfoni, en sorgmusik över tidens vånda. Västerlandets ödestimma har här fått uttryck i strofer, som stundom äro av den väsentliga konstens art.

Allt är visserligen inte fulländat. Någon gång övermannas skalden av de stora och sköna orden. De exotiska glosornas suggestiva kraft är ett farligt konstmedel; man läser utan mycken gripethet en strof som denna med dess religionshistoriska andrahandsvisdom på vers:

Stor var, o Amon-Ra, din stjärnebana
och din, Ninurtu, också din, Mylitta.
Blott du skall herraväldets tron besitta,
o tomma bildlöshet, o Zran Akrana.

Någon gång — och det betyder mer — har dikten fått glida över från den levande visionens sfär och bli till en serie versifierade uttalanden i olika tidsfrågor. Författaren gör då mycket träffande och väl avvägda kulturanalyser, vilkas enda fel är att de inte avfattats på prosa. Som poesi betraktat blir resultatet i sådana fall pratsamt och en smula träaktigt; om sedan författaren bemänsker sin majestätiskt oföränderliga rytm med utfall mot »jazzorkanen» eller »seklens heros, boxarringens hjälte», komma innehåll och form i en motsats, som leder ett steg bort från det sublima. I Sverige, där alla kulturföreteelser gärna värdesättas efter sin användbarhet som stoff

för essayer, lägger man ju ofta rent kvantitativa mått på diktens storhet: dess högsta ära blir att omspanna så mycket som möjligt av livet, d. v. s. att handla om så många saker som möjligt. Härtill må genmälas, att dikten inte tjänar till någonting alls, om den inte först och främst är dikt; några stycken hos Malmberg — särskilt i den första dikteykeln — äro därför förfelade, även om deras ämnesval är aldrig så intressant och deras intellektuella ambition aldrig så beundransvärd.

Den uppgift Bertil Malmberg vill fylla ställer så oerhörda anspråk, att man inte kan förtiga dylika frestelser och syndafall. Det har skett för sakens skull och minst av allt för att förringa hans förtjänst. Det ofullgångna och ofärdiga — i och för sig icke onaturligt när det gäller ett gigantiskt företag — blir också till sist av försvinnande betydelse i jämförelse med det, som han innerst och verkliggen ger. Det väsentliga i hans bok är en rad mörka och glödande visioner, som sannerligen äro födda av diktens egen mäktighet. Deras grundtema — Västerlandets undergång — är ju också minst av allt bara en teoretisk fråga, ett stridsämne för tyska kulturfilosofen. Om det förvisso inte rymmer hela sanningen, så rymmer det ändå ett väsentligt stycke av den — och ett stycke sanning, som i denna stund är dov och tryckande verklighet i människors bröst. Därför är det något av befrielse, då den äntligen får gestalt och namn i fullmogen dikt: Malmberg ger röst åt en ångest, som finns hos oss alla. Den har bara blivit starkare genom höstens tilldragelser, och den får bara ett större grepp och ödsligare djup av de officiella segerbulletinerna från Rom. Stundens nyheter ha väl, ur europeisk synpunkt, just den underton, som Malmberg tolkar i två mäktiga strofer:

Den sista väg vår härlighet beträder,
den stupar nedåt som en hadestrappa.
På livets portar andra raser klappa.
— Dödsfåglar kretsa över våra städer.

Vad hjälpa oss de jättelika svärden,
när kraften sakta flyr ur våra händer.
... Vi skola mista dessa stolta länder.
Vi skola aldrig mer besitta världen.

Malmberg stannar nu minst av allt i det dagsaktuella; hans dödsklagan gäller det innersta och väsentligaste: Västerlandet har mist sin själ, sin gemenskap med naturens hemliga växtkraft, sin förmåga att känna vördnad, undran och förtröstan. Ur det ohjälpliga förvissnandet finns ingen väg; som löjeväckande och maktlösa skuggor te sig alla, som ännu föra optimismens språk. Oxfordgrupprörelsens frejdiga glättighet ställs i effektfull motsats till verklighetens tragik; detsamma gäller den kristna nutidsförkunnelsen som helhet. Den är för Malmberg bara tom reklam.

Och intet mognar ur beskäftigheten.
Och deras stavar skola aldrig blomma.

Litteratur

Lika kusligt maktlös blir tidens dyrkan av det kroppsliga, dess försök att affektera naturlighet:

under livets stora bladfall blommar
i meningslös och spöklik hälsa kroppen.

Till ödenas fullbordan återstår bara ett: kriget. Dess brutala mäktighet finns alltid kvar, då allting annat sviker:

Den mänsklighet, som i sin torra vaka
Mödrarnas bud och fromma länkar bryter,
skall drivas att anamma och bejaka
den första och den yttersta av myter.

I dunkla siarord, som i varje fall icke sakna det poetiska uttryckets magi, pekar Malmberg på en egendomlig tröst: inför undergången blir blicken vemodig och kärleksfull, och i eftersinnandets kvällsdager vakna på nytt släktets ungdomsdrömmar. »Vårt ödes själ, den djupa kvintessensen» kan få ett sista förklarad uttryck i en värld, som med ålderns klarsyn vågar se tillvarons mystiska dubbelhet, ana flydda myters och religioners djup i en livssyn,

där livet får sin trolska dubbelspira
och kerubim sin tjurgestalt tillbaka.

Malmberg har gett diktens storhet åt det mänskliga innehållet i detta livsperspektiv; det är en bedrift, inför vilken man har att tack-samt och ödmjukt böja sig. Till teoriernas giltighet i och för sig kunna naturligtvis inte skalderna göra vare sig till eller från, och man kan gripas av Malmbergs besjälade visioner utan att därför sluka hans meningar med hull och hår. Deras sakliga underlag är ibland tvivelaktigt i detalj; hur mycken plågsam sanning som än döljs i hans satser om kristna företeelser, så bygga de ändå som helhet på allvarliga missförstånd: den nervösa beskäftigheten är litet förlegad som etikett på nutida kristen inställning. Och överhuvud taget är det väl naturligt, om de som hämtat befrielse och kraft ur de sköna stroferna i Malmbergs dikt, lämna dem med andra syften och stämningar än hans. Den mytologiska skönhetsdrömmen är bestickande som andlig vila, men det finns dock angelägnare och manligare uppgifter just nu. För den som teoretiskt ger spelet förlorat, kan ändå trotsig handlingskraft bryta fram ur själva förtvivlan. Och vem tvingar en att *ge* spelet förlorat? Här kommer man till sist in på temperamentsfrågor och trosfrågor. Ingen lär hoppas någon lätt och idyllisk framtid för de västerländska livsvärdena. Men tecken saknas väl inte alldeles på att bortom nöden och förmörkelsen — trots allt och självfallet i mycket förändrade former — kan vänta en återuppståndelse och en nyfödelse. Och drömmarna skola ännu alltjämt hoppas på den stund, då allting är vordet nytt, då livet är återerövrat

och alla klockor kriget sparat ringa
till mänsklighetens nya påsk och vår.

Båda tongångarna äro självfallet nödvändiga; motsatsen hör med i en evig dialog. Mot pessimisterna av Malmbergs typ skall alltså stå en inställning sådan som den chestertonska: *Right or wrong, my Cosmos!* Men den speciella sida av saken, som Malmberg valt att uttrycka, har trots alla enstaka brister blivit uttryckt med den stora diktens anda och kraft.

Karl-Gustaf Hildebrand.

HUMANISTISK LITTERATUR

Hugo Swenssons roman »Paul Hoffman, Läroverksadjunkt» (Natur och Kultur) är både en konstnärlig seger och en kulturmoralisk gärning — två ting, som icke få utan vidare förväxlas. Den skänker en kanske ej obehörlig honnör åt det svenska undervisningsväsendet, som i viss mån, hur underligt det än kan låta, är romanens hjälte. Den är en handbok i lärandets konst, så allmänmänskligt fattad, att den borde läsas av alla undervisningens idkare, gynnare och vänner, med andra ord av var och en. Ty de många träffande sanningar i människokunskap och pedagogik, som Hugo Swensson formulerar med naturlig och kultiverad stil, ha ingalunda handbokens eller sensmoralens torra karaktär. Icke förgäves har författaren dyrkat de gudar, som stå över byråkratismens stat och de välmenande systembyggarnas schema: »Riket», som är pliktuppfyllelse, och Foibos Apollon, en sträng makt också han, icke att leka med, och dock mäktig att förvandla de tyngsta upplevelser till lek. Det är en central punkt i berättelsens jämna lopp, när adjunkten Hoffman första gången är med om ett forna abiturienters tjuogoårsjubileum; han har själv studentexamen dagen därpå, men går dock till festen i den behärskat vemodiga stämning, som kanske är de så kallade lärda yrkenas hemlighet, ett resultat av samverkan mellan teoretiskt och praktiskt arbete. Denna stämning av en tradition över alla generationer fångas så: »Det var ingen fara, tyckte han, ty i stundens ljusa stämning hängde det förflutna och det närvarande så ihop, att han inte kunde glömma någonting.»

Man gör ibland, från olika håll, en beklagligt skarp boskillnad mellan »akademisk» bildning och den elementära lärargärning, som Paul Hoffman med förnäm ödmjukhet utför. Det är icke bokens minsta förtjänst, att dess anda är akademisk i ordets finaste mening.

Verket är en bildningsroman i dubbel mening. Det förhärsligar bildningsarbetet som en personlig och skapande insats, och skildrar en människas utveckling. Adjunkten Hoffman har som kandidat tagit Uppsala grundligt; både spexen och den isländska grammatiken ha fått sitt, trots enstaka konflikter. Han får en het dust med provåret. Uppgörelsen med denna institution präglar även romanens senare partier. Det är en högst aktuell uppgörelse, ty ingen initierad kan förneka det alltjämt orimliga arrangemang, som gör den nu-

Litteratur

varande »ämbetsexamens» namn till en blodig ironi. Detta är blott en av de konkreta, praktiska frågor, som boken aktualiserar. Dess satir mot ett visst slags grammatikstudium är ytterst lärorik. Och detsamma gäller den försynta men skarpa kritiken av schematiska recept för stilanalysen, eller försvaret för så kallad »estetiserande» undervisning.

Men först och sist är romanen icke en samling pedagogiska rön och anekdoter utan ett levande litterärt dokument. Den hetsiga kritiken hos Paul Hoffman viker med åren för en human visdom som även är humanistisk. Skildringen av rektorer, lärare, lärjungar och förstående eller oförstående målsmän är märkligt rik och nyanserad. Själva arbetsstämningen i ett kollegium träffas oförlikneligt väl. Boken är en saklig hymn till tradition och personlighet. Stämningen i en gammal skolstad som Kyrketuna har väl aldrig återgivits så troget och intensivt, även om man inte får glömma Levertins Magistrarne i Österås. Hjalmar Bergmans studentexamen i Wadköping är ju också i sin våldsamma originalitet ett lojalt offer på de folkliga skoltraditionernas altare. Men Hugo Swenssons roman är från början till slut buren av en vacker beundran för de samband, som förbinda skola och universitet med det övriga samhället. Den är en bok till den gode ämbetsmannens lov, och särskilt till den ämbetsmans, som vet att förena disciplinens bud med konstnärens kallelse.

Det har frapperat anmälaren, att läroverksadjunkten, denne annars föga besjungne person, i höstens bokflod också förhärligats av en annan diktare — så väsensskild från Hoffmans skildrare att sammanställningen blir instruktiv: av den yngre verskonstens mästare *Hjalmar Gullberg* i hans unika diktcykel »Ensamstående bildad herre» (Norstedts). Den nämnes här i förbigående, men icke bara för den pikanta jämförelsens skull. Med all sin fräna skepsis bekräftar den samma humanismens ideal, som Gullberg alltid varit trogen. Den utan tvivel fint bildade adj. Örtstedt (som t. o. m. taktfullt returnerar »Das Ding an sich» till Königsberg) är — ensamstående. Det är även Gullbergs mening, att den som strider för höga ideal, står ensam med sin gud, som är Foibos Apollon. Detta respektlösa lundensiska spex har också det en pedagogisk moral. Dessa verser, som skenbart flöda i virtuost överdåd, ha ett allvarligt sammanhang. Renast kommer det fram i kontrasten mellan den unge strebern, som växlar åskådning för 30 silverpenningar pr spalt, och den samvetsgranne idkaren av andliga övningar. Det är den skenbart obetydliges liv som har en mening, uttryckt antitetiskt i strofer av överlägsen fulländning:

Den tupplikt kacklande
bland lyckoklöver
då tystnar i sin hönsgård och förskräcks.
Den evigt vacklande
skall segra över
sin andes mindervärdighetskomplex.

Nils Svanberg.